

İLSAM Akademi Dergisi

Journal of ILSAM Academy

ISSN 2757-9212

Sünbülzâde Vehbî Efendi'nin "Lütfiyye-i Vehbî" Adlı Eseri Özelinde İlim ve Âlime Bakışı

*Sünbülzâde Vehbî Efendi's View of Knowledge and Scholars in his Work
"Lütfiyye-i Vehbî"*

Sinan URHAN

Yüksek Lisans Öğrencisi,
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları
Bölümü.
sinanurhan@hotmail.com
ORCID: 0000-0003-0081-2976

**Ayşe FARSAKOĞLU
EROĞLU**

Doç. Dr.,
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları
Bölümü.
afarsakoglu1@gmail.com
ORCID: 0000-0003-3039-6299

Cilt/ Issue: 5/1, 105-131
Geliş Tarihi: 05.09.2024
Kabul Tarihi: 12.04.2025

Atf: Urhan, Sinan ve FARSAKOĞLU
EROĞLU, Ayşe "Sünbülzâde Vehbî
Efendi'nin "Lütfiyye-i Vehbî" Adlı Eseri
Özelinde İlim ve Âlime Bakışı". *İLSAM
Akademi Dergisi* 5/1 (Nisan 2025),
105-131.

Dipnot: Sinan Urhan ve Ayşe
FARSAKOĞLU EROĞLU "Sünbülzâde
Vehbî Efendi'nin "Lütfiyye-i Vehbî" Adlı
Eseri Özelinde İlim ve Âlime Bakışı",
İLSAM Akademi Dergisi 5/1 (Nisan 2025),
Sayfa.

ÖZ

Osmanlı Devleti'nin başarısında, kültür, sanat, edebiyatla mezcilerek oluşturulan ilim geleneğinin katkısı büyüktür. Bu gelenek içinde Osmanlı Kültür ve Medeniyeti de birçok âlim ve şair yetiştirmiştir. Bunlardan biri, Maraşlı Sünbülzâde Vehbî Efendi'dir. Sünbülzâde Vehbî Efendi, ilk eğitimini Maraş'ta almıştır. İlim ve devlet geleneğine sahip bir aile içinde yetişmiştir. Sünbülzâde Vehbî Efendi, Rumeli kalemligi ve kadılık gibi birçok devlet görevinde bulunmuştur. Maraş'ın ünlü âlimlerinden ders alan Vehbî, kendisini daha fazla yetiştirmek ve geliştirmek amacıyla İstanbul'a gitmiştir. Sünbülzâde Vehbî, Türk şairleri arasında gözleme dayalı şiirler de yazan şairlerdendir. Aynı zamanda Nâbi geleneğini de benimsemiştir. Bu çalışmada, Klasik Türk edebiyatının temsilcilerinden biri olan Sünbülzâde Vehbî'nin hayatı incelenmiş ve oğlu Lütfullah'ın ahtafen yazdığı Lütfiyye isimli eserinde ilme ve âlime bakışı detaylı başlıklar halinde ayrı ayrı ele alınarak beyitlerle açıklamalı olarak örneklendirilmiş ve incelenmiştir. Ayrıca eserde adı geçen ilim dalları da başlıklar halinde ele alınarak açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sünbülzâde Vehbî, ilim, âlim, Lütfiyye-i Vehbî, Türk İslam Edebiyatı.

ABSTRACT

The Ottoman Empire's success owes much to its tradition of scholarship, which was formed by blending culture, art, and literature. Within this tradition, Ottoman culture and civilization produced numerous scholars and poets. One of them is Sünbülzâde Vehbî Efendi from Maraş. Sünbülzâde Vehbî Efendi received his initial education in Maraş. He grew up in a family with a tradition of scholarship and state service. Sünbülzâde Vehbî Efendi held many state positions, such as the Rumelian clerkship and judgeship. Having taken lessons from the famous scholars of Maraş, Vehbî went to Istanbul to further educate and improve himself.

Sünbülzâde Vehbî is among the Turkish poets who wrote observation-based poems. He also adopted the Nâbi tradition. In this study, the life of Sünbülzâde Vehbî, one of the representatives of Classical Turkish literature, is examined, and his view of science and scholars in his work Lütfiyye, which he dedicated to his son Lütfullah, is analyzed in detail with separate headings and illustrated with explanatory couplets. Additionally, the branches of science mentioned in the work are discussed and explained under separate headings.

Keywords: Sünbülzâde Vehbî, Science, Scholar, Lütfiyye, Turkish Islamic Literature.

EXTENDED ABSTRACT

The Arabic term “ilm” extends far beyond the conventional understanding of “knowledge,” encompassing a complex and multifaceted concept that integrates not only the acquisition of factual information but also the development of profound understanding, keen discernment, and the ethical application of wisdom across a broad spectrum of human endeavors. This term embodies a holistic approach to learning, emphasizing that mere data accumulation is insufficient without the cultivation of critical thinking, analytical reasoning, and the moral compass necessary for the responsible use of knowledge. Within the context of Islam, “ilm” is elevated to an exalted position, repeatedly underscored in the Quran through numerous verses that extol its virtues and highlight its paramount importance in the spiritual and intellectual maturation of believers.

From the genesis of Islamic revelation, the Quran enjoins upon believers the imperative to “read” (iqra), thereby establishing the foundational principle for a civilization built upon the relentless pursuit of learning. This divine command underscores the centrality of knowledge within the Islamic worldview, where intellectual curiosity is not merely encouraged as a personal virtue but is considered a sacred religious obligation. Throughout the Quranic text, the significance of knowledge is repeatedly emphasized, reflecting Allah’s divine wisdom and boundless mercy. Verses such as Surah Az-Zumar (39:9), which rhetorically contrasts the status of those who possess knowledge with those who do not, or Surah Al-Mujadila (58:11), which highlights the elevation of believers and knowledge seekers in Allah’s sight, serve as poignant reminders of the intrinsic value and spiritual rewards associated with the pursuit of “ilm” within the Islamic tradition.

Moreover, the Quranic narrative frequently portrays the pursuit of knowledge as an indispensable means of drawing closer to Allah and attaining spiritual

enlightenment, emphasizing the inextricable interconnectedness of intellectual and spiritual growth. This perspective underscores that true knowledge is not merely a secular pursuit but a pathway to divine understanding. The divine attribute of Allah as "Al-'âlim," the All-Knowing, further reinforces the paramount importance of knowledge in Islam, reflecting not only Allah's omniscience but also His role as the ultimate source of wisdom and guidance for humanity. This attribute emphasizes that knowledge is not merely a human endeavor but a divine gift, a reflection of Allah's own nature, and a means by which humanity can comprehend the divine order of the universe.

The intrinsic interconnectedness of the Arabic terms "ilm" (knowledge) and "âlim" (scholar) serves as a linguistic testament to the profound and inseparable bond between the pursuit of knowledge and the scholarly tradition within Islam. Throughout Islamic history, scholars have been revered for their unwavering dedication to the pursuit of knowledge and their invaluable contributions to a diverse array of fields, ranging from theology and jurisprudence to the natural sciences, literature, and philosophy. This rich intellectual tradition fostered a vibrant culture of learning, where scholars were not merely repositories of accumulated knowledge but also beacons of wisdom, moral exemplars, and ethical guides for their communities.

Within this luminous intellectual tradition, figures such as Sünbülzâde Vehbî Efendi emerge as exemplary luminaries, whose lives and works epitomize the profound reverence for knowledge and scholarship. Born into a distinguished lineage of scholars and poets, Sünbülzâde Vehbî dedicated his life to the life-long pursuit of knowledge and the cultivation of wisdom, embodying the ideal of the "âlim" as both a profound scholar and a spiritual mentor. His seminal work, "Lütfiyye-i Vehbî," stands as an enduring testament to his unwavering commitment to transmitting the torch of knowledge to future generations, offering invaluable insights and timeless guidance to his son and posterity, thereby ensuring the continuity of the scholarly tradition.

In examining the life and teachings of Sünbülzâde Vehbî Efendi, we not only gain a deeper understanding of the intellectual milieu of his time but also uncover timeless principles and enduring lessons that resonate with contemporary audiences. His unwavering emphasis on the transformative power of knowledge to shape individuals and societies, his passionate advocacy for the preservation and advancement of the scholarly tradition, and his nuanced understanding of the multifaceted challenges and opportunities facing humanity serve as a source of enduring inspiration and invaluable guidance for all seekers of knowledge, both then and now. Thus, the enduring legacy of scholars like Sünbülzâde Vehbî continues to illuminate the path of learning

and enlightenment in our ever-evolving world, reminding us of the timeless importance and enduring relevance of “ilm” in the relentless pursuit of truth, wisdom, and spiritual fulfillment.

GİRİŞ

"İlim", sözlükte "bilmek" anlamına gelmektedir. Bilmek, bir şeyi anlamak ve detaylarıyla kavramaktır. İslâm'da da ilim, en önemli konuların başında gelmektedir. Yüce Allah, Kur'ân'da birçok ayette ilmin önemini özellikle vurgulamaktadır. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'in ilk ayeti olan "oku emri" bunun en önemli göstergelerindendir. Diğer taraftan, Kur'ân'da yaklaşık yedi yüz (700) yerde ilim kökünden türemiş ifade bulunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında ilmin Allah katında ne kadar önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Zümer Suresi 9. ayette; "*hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?*", Mücadele Sûresi 11. ayette; "*Allah içinizden iman edenlerle ilme nail olanların derecelerini yükseltir.*"; Fâtır Suresi 28. ayette; "*Kulları içinde Allah'tan gerektiği şekilde ilim sahipleri korkar!*" gibi birçok ayette ilme vurgu yapılmaktadır. Bu noktada ayrıca, Allah'ın isimlerinden birinin el-Alîm olduğu akla gelmelidir. Türklerde ve Müslümanlarda her dönemde kaleme alınan eserlerde ilim ve âlim el üstünde tutulmuş, ilim ve âlimin önemi vurgulanmıştır. Osmanlı Devleti'nin zamanla topraklarının genişlemesi yeni kültür ve toplumlarla tanışılmasına vesile olmuştur. Bu durum, Osmanlı kültür ve medeniyetinin birçok hususta gelişmesini de sağlamıştır. Türkler Orta Asya'da İslâmiyet'ten önceki yıllara uzanan köklü ve zengin edebiyat geleneğini hâkim oldukları hemen her coğrafyada sürdürmüşlerdir. Anadolu'da edebiyatın ve özellikle de şairlerin beşiği olarak bilinen şehirlerden biri, Maraş'tır. Burada doğup büyüyen âlim ve şairlerden biri de Sünbülzâde Vehbî'dir. Onun tanınması ve tanıtılması, Türk İslam Edebiyatı alanına da katkı sunacaktır. Bu amaçla Vehbî'nin eserleri incelenmiş, özellikle *Lütfiyye-i Vehbî*'den hareketle ilim ve âlime bakışı ele alınmıştır.

1. SÜNBLÜZÂDE VEBBÎ

1.1. Hayatı

Maraşlı bir âlim olan Sünbülzâde Vehbî Efendi'nin tam olarak kaç yılında doğduğu bilinmemektedir. Fakat bununla birlikte Mehmed Kâmil Efendi'ye 1788 yılında yazdığı bir kasidesinde:

"Yetmiş yitmiş bu sinn ü sâl ile bu hâl ile Üstine etfâl çıkmak lâyük u ahrâ midur¹"

ifadeleriyle yaşının yetmiş ulaştığını beyan etmiştir. Buradan yola çıkarak 1719 yılından önce doğduğu tahmin edilmektedir.² Asıl adı Mehmet olan

1 Ömer Faruk Akün, "Sünbül-zâde Vehbî", *İslam Ansiklopedisi* (Eskişehir: MEB, 1997), 11/238.

2 Süreyya Ali Beyzadeoğlu, *Sünbülzâde Vehbî* (İstanbul: Cihan Neşriyat, 1996), 13.

Vehbî Efendi, Sünbülzâdeler’le mensuptur.³ Babası Râşid Efendi ve dedesi Maraş müftüsü Mehmed Efendi çeşitli eserleri bulunan, dönemin önemli âlimlerindendir. Râşid Efendi, âlim ve şair bir şahsiyet olduğu gibi, Sünbülzâde’nin büyük babası Maraş müftüsü Mehmed Efendi de fıkıh ilmiyle ilgili çeşitli eserleri bulunan bir şahsiyettir. Bir rivayete göre babasının Halep’te “Vehbî-i Evvel” diye tanınan şair Seyyid Vehbî’nin yanında bulunduğu sırada doğum haberi geldiğinden kendisine Seyyid Vehbî’nin arzusu üzerine Vehbî adı verilmiştir. Bu yüzden de gerek *Dîvânı*’nda gerek diğer eserlerinde şair, bu adı mahlas olarak kullanmıştır. Sünbülzâde’nin çocukluk ve gençlik yılları Maraş’ta geçmiştir. İlk eğitimini Maraş’ta tamamlayan Vehbî Efendi, Maraş’ın âlimlerinden özel ders almış, medreselerde okumuş, icazetinden sonra devletin geniş imkânlarından yararlanmak ve kendisini daha da geliştirmek için İstanbul’a gitmiştir. Devrin ileri gelenlerine sunduğu kaside ve tarihlerle adını duyurmuştur. Rumeli Kalemî’nde çalışırken kadılığa geçmiş; sırasıyla Yaş, Bükreş, Eflak, Boğdan ve Siroz şehirlerinde kadılık yapmıştır. İnşadaki kabiliyeti göz önüne alınarak kendisine devletin resmî yazışmalarını düzenleme görevi verilmiştir. Başarıları, devlet adamlarından Yenişehirli Osman ve Râif İsmail Efendiler tarafından III. Mustafa’ya anlatılmış ve daha fazla maaş verilen hâcegânlık (mâlî işler) sınıfına terfi etmesi sağlanmıştır.⁴ Emekliliğinde İstanbul’a dönerek hayatının son zamanlarını rahat yaşamıştır. Seksen yaşlarına geldiğinde ise nikris (gut) hastalığına yakalanarak görme yetisini kaybetmiştir. Bazı rivayetlerde aklî dengesini yitirdiği de ifade edilmektedir. 29 Nisan 1809 yılında vefat eden şair, Edirnekapı dışına defnedilmiştir.⁵

1.2. Edebi Kişiliği

Sünbülzâde Vehbî’nin, özellikle “*Dîvân*” dışındaki eserleri, kendisine geniş bir ün kazandırmıştır. Şairin, I. Mahmûd ve III. Selîm devri arasında Klasik Türk şiirinin üstatlarından mahrum olduğu bir zaman diliminde yetişmesi, döneminin önde gelen şairleri arasında gösterilmesini sağlamıştır.⁶ Sünbülzâde, nazma hâkim ve kolayca şiir söyleme konusunda yetenekli bir şairdir. Bu sebeple hayattayken kendisine çağdaşı yazar ve şairler tarafından “Sultânü’ş-şuarâ” ünvanı verilmiştir. Sünbülzâde Vehbî, Türk şairleri arasında gözlemlerine dayalı şiirler yazan ilk isimlerdendir. Örneklendirmek gerekirse, Sara adında bir kadın, Sırbistan’ın Nisse yakınlarında Türk kampına bir istekte bulunmak üzere gelir, Vehbî Efendi bu kadını görür, beğenir ve bu

3 Selim Sırrı Kuru, “Sünbülzâde Vehbî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/140-141.

4 Beyzadeoğlu, *Sünbülzâde Vehbî*, 11.

5 Kuru, “Sünbülzâde Vehbî”.140-141.

6 Akün, “Sünbül-zâde Vehbî”,11/240.

olayı şiirleştirerek *Dîvân*'na alır. Sünbülzâde Vehbî, Arapçaya ve Farsçaya oldukça hâkimdir. Özellikle Farsçaya olan hâkimiyeti, onun İran'da elçi olarak görevlendirilmesinde de etkin rol oynamıştır. Sünbülzâde Vehbî Efendi, yazdığı manzum sözlüklerin yanında Nâbî geleneğini sürdürmesiyle de tanınmaktadır. Sünbülzâde Vehbî'ye göre şiir, hikmetli söz söyleme sanatıdır, bunun bizzat Hz. Muhammed'den rivayet edildiğini ifade etmektedir.⁷

*"Olundu Fahr-i âlemden rivâyet/Beyâna sihr dinmek şî're hikmet."*⁸

Allah'tan gelen bir yetenek olan şairliğin kendisinde mevcut bulunduğunu ve bu yüzden de "şairlerin sultanı"⁹ dendiğini de şu şekilde ifade etmektedir:

"Egerçi herkes ister ola şâ'ir Hudâ feyz itmese ammâ ne kâdir Odur bî-şühbe Vehbî-i ilâhî

O râha olamaz bigâne râhî Degül mi fahre şâyeste bu ünvân Ki dirler şâ'ir-i üstâda sultân."

1.3. Eserleri

18. yüzyılın önemli Klasik Türk edebiyatı şairlerinden olan Sünbülzade Vehbî, eserlerinde, dönemin edebi anlayışını yansıtmakla birlikte, kendi özgün tarzını da ortaya koymuştur. Bu konuda farklı çalışmalarda eserleriyle ilgili bilgiler detaylı verildiği için bu çalışmada *Lütfiyye-i Vehbî* eseri dışındaki eserlerin sadece ismine değinilmiştir. Bu eserler ise; Tuhfe-i Vehbî, Nuhbe-i Vehbî, *Şevk-engîz*, *Münşeat*, *Dîvân*, *Lütfiyye-i Vehbî*'dir.¹⁰

2. SÜNBLZÂDE VEHBÎ'NİN LÜTFİYYE-İ VEHBÎ ÖZELİNDE İLİM VE ÂLİME BAKIŞI

Lütfiyye-i Vehbî: Hz. Muhammed'in tüm insanlığa ahlâklı insanın nasıl olması gerektiği konusunda üsve-i hasene olarak gönderildiği ayetlerde ve ha-

7 " Şüphesiz beyandan sihir olanı vardır ve şüphesiz şiirden hikmet olanı vardır."; (Buharî, *Kitabu't Tıp* 5767).

8 Gülcan Tanıdır Alıcı, *Lutfiyye-i Vehbî Çeviri Yazı Günümüz Türkçesi İle Tıpkıbasım* (Kahramanmaraş: Öncü Basımevi, 2011). Bu çalışmada Dr. Öğr. Üyesi Gülcan Tanıdır Alıcı'nın *Ukde* yayınlarından çıkan "*Lütfiyye-i Vehbî Çeviri Yazı- Günümüz Türkçesi-Tıpkı Basım*" adlı eserinin 1. baskısı kullanılmıştır. Şiir örnekleri alınırken alıntı yapılan beytin sonunda önce sayfa numarası, sonra beyit numarası verilmiştir. Ayrıca beyit ise "B" harfiyle gösterilmiştir. Sayfa için herhangi bir işaret kullanılmamıştır.

9 Tanıdır Alıcı, *Lütfiyye-i Vehbî*, 24.

10 Süreyya Ali Beyzadeoğlu, "*Kahramanmaraş'ın Sultanü'sşuarası Sünbülzâde Vehbî ve Lutfiyyesi*", 1. Kahramanmaraş Sempozyumu, (Kahramanmaraş, 2004), 1/103.

dislerde dile getirilmiştir.¹¹ Allah, bütün peygamberler gibi, Hz. Muhammed'i de örnek bir şahsiyet olarak görevlendirdiği için onun bütün hayatı, başta Müslümanlar olmak üzere insanlık için bir örnektir. Hz. Peygamber'in sünnet-i seniyye olarak isimlendirilen hâl ve tavırları edepten, ahlâktan, terbiyeden oluşmaktadır. O dönemden günümüze kadar bu konuda birçok eser kaleme alınmıştır. *Lütfiyye-i Vehbî* de bu eserlerden biridir. Sünbülzâde Vehbî'nin, oğlu Lütfullah için yazdığı manzum bir nasihat kitabı olan *Lütfiyye-i Vehbî* 1184 beyitlik bir mesnevidir. “*Fe ‘ilâtün fe ‘ilâtün fe ‘ilün*” kalıbıyla yazılmıştır. Nâbî'nin “*Hayriyye*” adlı eserinden etkilenecek kaleme alınmıştır. Eser, yazıldığı dönemlerde medreselerde terbiye maksadıyla öğüt kitabı olarak okutulmuştur.¹² Lütfullah doğduğu zaman Vehbî, elli yaşındadır. Şairin yirmi dokuz farklı ilimden isim olarak bahsettiği *Lütfiyye* isimli eseri, 1791 yılında telif edilmiştir. *Lütfiyye*, 1837'de Mısır'daki Bulak Matbaası'nda basılmıştır.¹³ İhtiyarlıkta bir erkek evlada sahip olmanın verdiği sevinçle oğluna manzum bir nasihatnâme hediye etmek istemiştir. Kendi ifadesiyle bir haftada yazdığı eserini şu mısralarla tanıtmıştır:

“*Anla kim bu yazılan güftârı*

Ekseri tecrübemün âsârı

Gayriler böyle dekâyık yazamaz

Yazsa da asra muvâfık yazamaz

Fehm idü'b kadrini vicdânunda

Hırz-ı cân eylesesin yanunda

Sana bu pak nasihat benden

İsterüm tutmağa himmet senden

Pendümi itme sakın mahv u heba

Dime kim laf-ı nasihatçı baba”¹⁴

Sünbülzâde Vehbî, eserde çeşitli ilim ve sanat dallarıyla bunların mensuplarının hâllerini eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmektedir. Âdâb-ı muâşeret ve ahlâk bakımından gözetilecek değerlerin neler olduğunu belirtmeye çalış-

11 Ekrem Bektaş-Gökhan Alp, “*Sünbül-zâde Vehbî'nin Lütfiyye'sine Göre Model İnsan*”, Uluslararası İslam ve Model İnsan Sempozyumu, (Kahramanmaraş, 2018), 2/154.

12 Beyzadeoğlu, *Sünbülzâde Vehbî*, 13.

13 Turgut Kut, *Bulak Matbaası* (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2010), 6/389.

14 Tanıdır Alıcı, *Lütfiyye-i Vehbî*, 262.

maktadır.¹⁵

Şair, *Lütfiyye*'de nasihatlerden sonra ilmin önemine değinmektedir. İlimin babadan oğula geçemeyeceğini, âlim olmanın büyük bir devlet/zenginlik olduğunu, âlimlerin peygamberlerin varisleri olduklarını anlatmaktadır. Vehbî, malla ile ilmi eş tutmaması gerektiğinden ve ikisini kıyaslayarak zenginliğin gelip geçici, ilmin ise ebedî olduğundan, ilmin özelliklerinin anlatılmakla bitmeyeceğinden, hadislerde de âlimlerin önemine değinildiğinden bahsederek oğlunu âlim olmaya yönlendirmektedir.¹⁶ Âlimlere ve hocalara son derece saygı gösterilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Sünbülzâde Vehbî, daha sonra oğlunun öğrenmesini istediği faydalı ilimlerden söz etmeye başlamaktadır. Oğlunun öncelikle manevi ilimleri öğrenmesini ve tefsir, hadis, fıkıh okumasını istemektedir. Daha sonra dünyevî ilimleri tanıtmaktadır. Bitiş bölümünde şair, bu eseri bir haftada, hastayken yazdığını, müsveddeye benzeyen bu esere güzel bir nizam veremediğini söyleyerek hatalarının, yanlışlarının affolunmasını dilemektedir.¹⁷

2.1. İlmi Ele Aldığı Beyitler ile İlme Bakışı

Sünbülzade Vehbî'nin *Lütfiyye* eseri incelendiğinde ilim ve âlim başlığına ayrıca önem verdiği görülmektedir. Müellifin yetiştiği aile ortamı, eğitim aldığı hocaları; ilme ve âlime önem veren bir şahsiyet olmasını sağlamıştır. Sünbülzâde Vehbî, *Lütfiyye*'de ilmi hem genel anlamıyla hem de farklı disiplinler olarak ele almıştır. Bilindiği gibi Esmâ-i Hüsna'dan biri, "el-Âlim"dir. Allah (c.c.), gizli-açık her şeyi bilendir. Bu çerçevede Sünbülzâde, ilmin ve âlimin kıymetini anlattığı beyitlerinde sıkça ayet ve hadislerden de faydalanmıştır. Şair, ilimle amelin bir bütün olduğunu, amelsiz ilmin bir anlam ifade etmeyeceğini aşağıdaki beyitte olduğu gibi sık sık dile getirmiştir:

"*Dağ'ı ol 'ilm-i şerîf-i nâfi' / Bî- 'amel olmaya mahv u zâyî'*"

"*'Amel ü 'ilm ikisi vâhiddir / Şüret-i 'aksi aña şâhiddir'*" (52-B75-B76)

(Ayrıca bu faydalı, değerli ilimler amelsiz olursa boşa gider, mahvolur. İlimle amel tek şeydir (ikisi bir arada bulunur), muamelede bu görülür.)

Şair, ilmi insanı yücelten bir olgu olarak tanımlamaktadır. Akılla donatılan insanın yine ilimle yüceltilen bir varlık olduğunu eserinin ilk beyitlerinde vurgulamaktadır. İnsan, yaratılış olarak en donanımlı varlıktır. Bunun en somut delili, akıldır. Düşünebilen ve düşündüklerini ifade edebilen insan,

15 Akün, "Sünbül-zâde Vehbî", 11/241.

16 Tanıdır Alıcı, *Lütfiyye-i Vehbî*, 30.

17 Tanıdır Alıcı, *Lütfiyye-i Vehbî*. 35.

bu bağlamda ele alındığı zaman yaratılanlar içerisinde üstün bir varlık olma özelliğine sahip olarak görünmektedir. Bahsi geçen beyitte şair, insanın düşünebilme, buna bağlı olarak da ilme yönelme, ilimle meşgul olabilme gibi özelliklerine vurgu yapmaktadır. Aynı husus, İsrâ Suresinin 70. ayetinde şöyle ifade edilmektedir. “İnsanları yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık.”¹⁸ Bu durumda insan, birçok hususta diğer yaratılmış canlılardan üstün olarak donatılmıştır:

“Hem idüp lâıyk-ı hüsn-i takvîm

‘Akl ile ‘ilm ile itdi tekrîm.”¹⁹ (38-B2)

((Allah) hem insanı akıl ve ilimle yücelterek yaratılmışların en güzeli olmaya layık gördü.²⁰)

İnsanın anlama, öğrenme ve öğrendiklerini kalemle aktarma yeteneğine vurguda bulunmaktadır. Ayrıca Kur’ân’ın birçok yerinde farklı ayetlerde insanın “akıl edebilme/akıl etmeme” gibi bazı durumlarına değinilmiştir. Beyitteki ifadeler, “O, kalemle yazmayı öğretendir, insana bilmediğini öğretendir.”²¹ ayetini akla getirmektedir. Burada şair, ayetle örnekendirerek ilim öğrenmenin ve öğretmenin Allah tarafından insana verildiğini, dolayısıyla Allah nazarında ilim öğrenme ve öğretmenin farz derecesinde önemli olduğunu ifade etmektedir:

“Kâbil-i ilm ü kitâbet itdi

Şâhib-i rüşd ü dirâyet itdi” (38-B4)

(O, insana öğrenme ve yazma yeteneği verdi. İnsanı akıl ve anlayış sahibi etti.)

Şaire göre ilim, babadan oğula geçebilen değil, ancak çabayla elde edilebilecek bir şeydir:

“İrs olur mı eb ü ceddîñ hüneri

‘İlmidir necl-i aşliñ pederi” (44-B43)

(Babanın, dedenin hüneri irsî olarak çocuğa geçer mi? (Kişinin) asıl babası, ilmidir.)

İlim ve irfan, bütün rütbelerin üzerinde olarak ifade edilmektedir. İnsanı yüceltecek bir şey varsa onun da ilim ve irfan olduğu anlatılmaktadır:

18 el-İsrâ 17/70.

19 Elias John Wilkinson Gibb, *Osmanlı Şiir Tarihi* (Ankara: Akçağ, 1999), 3-5/440.

20 el-İsrâ 17/70.

21 el-Alak 96/4-5.

“İlm ü ‘irfân sebeb-i rif’atdır” (46-B44)

(İlim ve irfan büyük rütbelere yükselme sebebidir.)

Sünbülzâde Vehbî, ilmi büyük bir zenginlik olarak görmektedir. Bu yüzden malın ilimle eş sayılamayacağını, esas zenginliğin ilim olduğunu, aksine hareket edenin aldanacağını anlatmaktadır:

“Māl ile ‘ilmi müsāvi şanma

Māla rağbetle varup aldanma” (46-B46)

(Malla ilmi eşit sanma; mala rağbet ederek aldanma.)

Vehbî, aşağıdaki beyitlerde mal mülk yığmaya çalışmanın insana fayda sağlamayacağını, başkaları mal mülk hırsıyla uğraşırken onlara bakmamasını, ilim öğrenip zihnini ve kalbini doldurmakla meşgul olmasını tavsiye etmektedir. Şair, ilmin kalıcılığını, diğer maddi şeyler gibi gelip geçici olmadığını ifade etmektedir.

“İlm ile sineñi eyle māl

Şaklasun mahzene herkes māl” (46-B50)

(Bırak, başkaları mal saklamakla uğraşsın; sen, sineni ilimle doldur.)

“Âteşe yansa cihān hark olmaz

Kopsa tūfān suya da ğark olmaz” (46-B50)

(İlim öyle bir şeydir ki dünya ateşe yansa da o yanmaz. Tufan kopsa suya batmaz.)

Şair, ilmi kaybolmaya mahkûm şeylerden görmemektedir. Bu yüzden ne olursa olsun yitip gitmeyeceğini ifade etmektedir. Yine önceki beyitlere benzer bir yaklaşımla ilmin israfla bile bitmeyeceğini, yokluk tehlikesinin bulunmadığını dile getirmektedir.

“Kesr ü nokşān viremez bezl ü seref

Yokdur anda haţar-ı mahv u telef” (46-B54)

(İlim israf etmekle, etrafa saçmakla eksilmez. Onda yok olma, tükenme tehlikesi yoktur.)

Şair, evladına onu neden öncelikle ilme yönelttiğini, ilmin güzel ahlâkın mayası olduğunu söyleyerek açıklamaktadır. Sünbülzâde, evladını güzel ahlâk üzere yetiştirmek istediği için ilmi öncelikli görmektedir:

“Cümleden evvel eyā cān-ı peder / Eyledim ‘ilme seni şevk-āver” (50-B71)

(Ey babasının canı, her şeyden önce seni ilme yönelttim.)

“*Ki odur cümleden aḳdem bilesin/ ‘İlmi bu rütbe mükerrerem bilesin*” (50-B72)
(İlmin her şeyden evvel olduğunu bilmeli ve onu bu derece saymalısın.)

“*Oldı çün māye-i ḥüsn-i ahlāk/Bulsa taḳdim n’ola istiḥḳāk*” (50-B73)

(İlim, güzel ahlâkın mayası olduğundan her şeyden önde tutulsa hakkıdır.)

“*Postı şırtında gezer ḥayvānıñ/ ‘İlmi şadrında olur insānıñ*” (138-B525) (Hayvanın postu sırtında, insanın ilmi göğsünde olur.)

2.2. Eserde Bahsi Geçen Başlıca İlimler

Sünbülzâde, eserini yazdıktan sonra onu tekrar gözden geçiremediğini, yeni-den düzenleyemediğini açıklamaktadır. Bir başka ifadeyle, eserinde yer alan ilimlere hangi amaçlarla ve hangi nedenlerle yer verdiğini, hangi eseri kaynak aldığını bildirmemektedir. Buna karşılık şair, teorik ve pratik ilimlerde birlik olduğunu, elinde ilimlerin sınıflamasına (tertib-i ulûm) dair bir eser olduğunu söylemekte, ama adını vermemektedir.²² O nedenle şairin eseri, ilimlere bakışını tespit etmek bakımından biraz dağınıktır. Vehbî, ilimleri ‘fayda’ temelinde sınıflamaktadır. Toplum içinde de yaygın olarak kullanılan “Bana bir harf öğretenin kölesi olurum.” sözü gereğince, hocalara son derece saygı gösterilmesi gerektiğine işaret etmektedir.²³ Daha sonra oğlunun öğrenmesini istediği faydalı ilimleri sıralamaktadır. Oğlunun, öncelikle manevî ilimleri öğrenmesini; tefsir, hadis, fıkıh okumasını istemektedir. Daha sonra dünyevî ilimleri tanıtmaya başlamaktadır. Şair, eserinde birçok farklı ilimden bahsetmektedir. Sünbülzâde’nin eserinde ilimler, genel anlamda iki başlık şeklinde sınıflandırılabilir.

2.2.1. Dünyevî ve Pozitif İlimler

Sünbülzâde Vehbî’nin, dünyevî ilimlerde yararlı ve zararlı ilimler olmak üzere farklı ilimlerden bahsettiği görülmektedir. Dünyevî ve pozitif ilimler başlığı altında incelenen ilimlere şair tarafından yüklenen iyi-kötü ya da faydalı-faydasız gibi değerlendirmelerin bu ilimlerle uğraşan kişilerin bunları art niyetle maddi menfaatleri doğrultusunda kullanmaları sonucunda yapıldığı görülmektedir.

Tıp:

Şair, tıp ilmini izah ederken fıkıh ilmiyle eş değer görmektedir. Sağlıklı bir

22 İrfan Görkaş, “‘Şiiri Bilime Uygulamak’ Yahut Sünbülzâde Vehbî’nin Hikmet Anlayışı ve İlimlere Bakışı”, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 52 (2014), 325.

23 Tanıdır Alıcı, *Lütfiye-i Vehbî*, 30.

vücuda sahip olması, sıhhatini koruyabilmesi için oğlunun tıp ilmini öğrenmesini istemektedir. Fakat bunu meslek edinmesini, hasta insanlar üzerinden mal kazanmasını istememektedir. Şair, aynı zamanda işinin ehli doktor kalmadığından, zamanın hekimlerinin çoğunun güvenilmez olduğundan yakınmaktadır.²⁴

"İlm-i ebdân aña hem tev'emdir/Belki andan dañi çok aqdemdir" (52-B80)

(Beden bilgisi fıkıh ilmiyle eş değerdedir. Belki ondan da önde gelmektedir.)

"Çün şahh olmayıcaq aşl-ı vücūd/ 'İlme bezl eyleyemezsın mechūd" (52-B81)

(Sağlıklı vücudun olmayınca ilme yeterince güç harcayamazsın. Olanca kuvvetinle yönelemezsin.)

"İlm-i tıbbā idegör kim dikkat/Olasın kâdir-i hıfz-ı sıhhat" (52-B82) (Sıhhatini koruyabilmen için tıp ilmine dikkat etmelisin.)

Felsefe:

Beyitlerdeki tabirlerine göre şair, felsefe ilmini faydasız ilimler kategorisinde değerlendirmektedir. Filozoflara atıflarda bulunarak onların fikirlerinin kuruntu ve varsayımlardan ibaret olduğunu dile getirmektedir. Bundan dolayı oğluna bu tür ilimlerden uzak durmasını nasihat etmektedir. Ayetlere ve hadislerle aykırı hareket ettiklerini de vurgulamaktadır:

"Gizlüdür hikmet-i Rabb-i müte'âl /Hükemā sözleridir vehm ü hayāl" (54-B89) (Yüce Allah'ın hikmeti (zatında) gizlidir. Filozofların sözleri ise kuruntu ve hayalden ibarettir.)

"Görinür gerçi muvâfık 'ākla /Ekserî lik muhâlif nakle" (54-B90) (Gerçi akla uygun görünürler. Fakat çoğu nakle (ayet ve hadise) aykırıdır.)

"Felsefiyyâta tevağğul itme /Rûz u şeb anı te'emmül itme" (54-B92) (Felsefeyle fazla uğraşma. Gece gündüz onu düşünme.)

Mantık:

Şair, oğluna konuşma ve ikna gibi konularda usulüne uygun hareket etmesini nasihat etmektedir. Bu yüzden beyitlerde bütün ilimlerin temeli olarak gördüğü mantık ilmine yönelmesini tavsiye etmektedir:

"Manṭıka eyle velikin ikdām /Ḥalṭ ider diñleme kim dirse harām" (56-B99) (Mantık ilmine gayretle çalış. Kim ona haram derse halt etmiştir, sakın dinleme.)

"Ḥadd-i zātında odur fenn-i daḳīk /Ki ider tālībın ehl-i taḥḳīk" (56-B100) (As-

24 Tanıdır Alıcı, *Lütfiyye-i Vehbî*, 31.

İlmin en ince ilim mantıktır. O, talibini gerçekleri araştırmaya yöneltir.)

“Nefîdir hâşılı bî-ḥadd ü kıyâs /Bil netîce anı her ‘ilme esâs” (56-B101)

(Netice itibarıyla kıyassız ve sınırsız faydaları olan mantık ilmini her ilmin esas-
sı, temeli olarak bil.)

“Oldı çün hâdim-i envâ-ı ulûm /Sen de it hizmet aña ey maḥdûm” (56-B102)
(İlmin her çeşidi ona hizmet etmektedir. Ey oğul sen de ona hizmet et.)

Geometri:

Şair, geometri ilminin insanı dalgınlığa ve vesveseye düşürdüğünü söylemektedir. Bu ilmin önemsiz ve faydasız gördüğü ilimlerden biri olduğunu aşağıdaki beyitlerde şu ifadelerle dile getirmektedir:

“İtibâr eyleme pek hendeseye /Düşme ol dâ’ire-i vesveseye” (58-B105) (Geometriye pek ehemmiyet verme. O vesvese dairesine düşme.)

“Bakıp eşkâle muḳarnes diyerek /Ya murabba’ ya muḥammes diyerek” (58-B106) (Şekillere bakıp kubbe (yarım küre) diyerek ya kare ya beşgen diyerek)

“Düş olup dâ’ire-i eḳâra /Mâ-ḥaşal dönmeyesin pergâre” (58-B107) (Düşüncelere dalıp sen de pergele dönmeyesin.)

Yıldız ve Astronomi:

Sünbülzâde Vehbî, oğlu Lütfullah’ın yıldız ilmiyle ilgilenmesini de tavsiye etmemektedir. Beyitlerde bu ilimle uğraşan müneccimlerin sözlerinin yalan olduğunu, gelecekte haber verdikleri için yalan söylediklerini, bilinmeyenleri, geleceği yalnızca Allah’ın bileceğini, astronomi ilminin ise uzaktan göğeyi çıkmak gibi olduğunu söyleyerek oğlu Lütfullah’ın bu ilimlerle uğraşmasını istemediğini ifade etmektedir:

“Çıkarırlar senede bir takvîm /Olma sen tâlib-i ilm-i tencim” (58-B110) (Senede sadece bir takvim çıkarırlar. Sen yıldız ilmiyle uğraşmaya talip olma.)

“Recm-i gayb itdigiçün ehl-i nücûm /Oldı mânend-i şeyâtîn mercûm” (58-B111) (Yıldız ilmiyle uğraşanlar gaipten haber verdikleri için taşlanmış şeytanlar gibi olurlar.)

“Ekseri sözleridir kızb-i şarîḥ /Ne ‘amel biñde biri çıksa şaḥîḥ” (58-B112) (Bunların sözlerinin çoğu apaçık yalandır, Binde biri doğru çıksa neye yarar?)

“Niçe menḥûse ider nisbet-i sa’d /Kızbi taşdîḳ olunur mı min-ba’d” (58-B113) (Nice uğursuza uğurlu olduğunu söyler. Bundan sonra onun sözünün doğru olduğuna inanılır mı?)

Reml ve Cifr (Kum Falı ve Gaipten Haber Veren İlim):

Oğlunun İslâm dininin de yasakladığı şeylerden olan bu ilimlere yaklaşmasını istememektedir. Şair, fal, sihir, muskacılık vb. şeylerin batıl şeyler olduğunu vurgulamaktadır:

"Şan'at-ı reml ise gâyet meş'ûm /Ekşer erbâbı fakr ü mezmûm" (62-B129)
(Remil (kum falı) ise gayet uğursuz bir sanattır. Bu işle uğraşanların çoğu fakir ve ayıplanmış kişilerdir.)

"Anlarıñ kur'asıdır fakr u su'âl/Tahtasın başına çalsun remmâl" (62-B130)
(Onlar fakirlik ve dilencilik kurasını çekmişlerdir. Falcılar fal tahtalarını başlarına çalsınlar.)

"İtimâd itmesidir gâyet ayb /Ki ola bu cehele 'âlim-i gayb" (62-B131) (Gaybı bildiklerini sanan bu cahillere inanmak büyük bir ayıptır.)

"Cifr ise ehl-i kerâmet işidir /Kim görür ehlin anıñ kim işidir" (62-B132) (Cifir, (gaipten haber veren ilim) ise keramet sahibinin işidir. Onun ehlini kim görebilir, kim duyabilir?)

"Anı eşhâşa ıyân itmezler /Aķçe zımnında beyân itmezler" (62-B133) (Onu herkese göstermezler. Para karşılığında açıklamazlar.)

Tabir İlmi (Rüya Yorumu):

Şair, oğlunun tabir ilmine kalkışmasını istememektedir. Rüya yorumunu bilgin kişilerin yapmasının gerekliliğine vurgu yapmaktadır:

"Şaķın ammâ ki mu'abbirlikden /Düşü azmışlar ile birlikden" (64-B135) (Sakın düşte azanlarla (rüyasında cünüp olanlarla) birlikte rüya yorumuna kalkışma.)

Tılsımlı Dua (muska), Sihir İlmi:

Sünbülzâde Vehbî, muskacılık gibi, sihir gibi dînen yasaklanmış olan ilimlerden uzak durmasını, Allah'ın adını bu türden fayda vermeyecek şeylerle kullanıp günaha girmemesini, bu ilimlerin ona fayda vermeyeceğini nasihat etmektedir:

"Daķı evfâķa heveskâr olma /Meyl-i iķbâl ile idbâr olma (64-B136) (Muskacılığa da heves etme, saadete ereyim-derken talihsizliğe uğrama.)

"Ma'n-i şems-i ma'ârif mektûm /Zerrece fâ'idesi nâ-ma'lûm" (64-B137)
(İlim güneşinin manası gizlidir. Zerrece faydası bilinmemektedir.)

"Olur olmaz işe esmâ çekme /Şadme-i ķahr-ı müsemmâ çekme" (64-B139)
(Olur olmaz iş için Allah'ın isimlerini zikrederek Allah'ın kahrına uğrama.)

“*Sıhr için Tebbet-i vārūn okuma /Rukye-h’ānlık ile efsūn okuma*” (64-B139) (Sihir yapmak için Tebbet Suresi’ni tersinden okuma. Üfürükçülük yaparak efsun okuma.)

“*Olmayup sıhr-i harāma meyyāl /Şi·re sa’y it ki odur sıhr-i helāl*” (64-B139) (Haram olan sihre meyledeceğine şiire çalış ki, o helal sihir gibidir.)

Kimya ve Simya İlmî:

Kimya ve simya ilminin kimseye fayda sağlamadığını, zaten onun bir peygamber mucizesi olduğunu ve özellikle kimya ilmini öğrenmenin bu yüzden mümkün olmadığını nasihat etmektedir:

“*Kimyā ilmi kimi itdi ğanî /Sîmyā sîme batırmaz bileni*” (66-B149) (Kimya ilmi kimi zengin etti? Simya ilmi ise bileni bile gümüşe batırmaz.)

“*Kimyā mu’cize-i Mūsādır /Ġayrı kimse aña olmaz kâdir*” (66-B150) (Kimya Hz. Musa’nın mucizesidir.²⁵ Başkasının onu bilmesi mümkün değildir.)

“*Simyā ise hayāl ü evhām /İsmi var gerçi velikin kırı nām*” (72-B177) (Simya ise her ne kadar ismi olsa da hayal ve vehimden ibaret sadece kuru namdır.)

“*Aşlıdır şubede-i mevhūma /Ya’ni şüret vire her ma’dūma*” (72-B178) (Aslı zihinde kurulmuş hokkabazlıktır; yani olmayanı varmış gibi gösterir.)

Mûsikî İlmî:

Şair, musiki ilminin insanı rahatlattığını, ancak yeteneği olanların ilmi olduğundan bahsetmektedir. Musikiyle ilgili dönemin değer yargılarına göre herhangi bir müzik enstrümanına meylederse toplumun onu ayıplayacağından bahsetmektedir:

“*Mûsikî fenni de hikmetdendir / ‘İlm-i aşhâb-ı tabî’ atdendir*” (62-B247) (Musiki ilmi de hikmetli ilimlerden. Özel yeteneğe sahip olanların ilmidir.)

“*Bilürüm rāhat-ı ervāh ammā /Māye-i kuvvet-i eşbāh ammā*” (86-B248) (Ama musikinin insanın ruhunu rahatlattığını, vücuda kuvvet verdiğini bilirim.)

“*Beste-h’ānlık saña şâyeste degil /Silsileñ anlara peyveste degil*” (86-B249) (Şarkı söylemek sana yakışmaz. Soyun sopun bunlarla uğraşmamıştır.)

Güzel Yazı ve İmla İlmî:

Şair, güzel yazı ilmini bilinmesi gereken bir ilim olarak tanımlamıştır. Fakat oğluna bu ilimle de fazla vakit harcamamasını tavsiye etmektedir. Yazının şekil olarak güzelliğinden önce imla kurallarına uygun olması gerektiğini dile

25 Ebu Cafer Muhammed bin Cerirüt Taberî, *Taberî Tarihi*, çev. Mehmet Faruk Gürtunca (İstanbul: Sağlam Yayınevi, 2007) 1/457-458.

getirmektedir:

"Şafha-i haṭda oku esrârı /Sırr-ı levh ü kalem anda cârî" (100-B327) (Sırları ilahi fermanın sayfalarında oku; çünkü ilahi ilim onda cereyan eder.)

"Hüsni-i haṭla görünür kâğıd hûb /Bir kalem kaşlı haṭ-âver maḥbûb" (100-B328) (Kâğıt güzel yazıyla güzel görünür. Böylece kalem kaşlı, hatları yeni belirginleşmiş bir sevgiliye benzer.)

"Sa'yiñ eyleme ammâ maḥşûr /Sâde haṭṭ eylemez itmâm-ı kuşûr" (102-B333) (Zamanını tamamen yazı yazmaya ayırma. Sadece güzel yazı yazmak diğer eksikliklerini tamamlamaz.)

"Şarf-ı zihni eyleyegör imlâya /Seni ol vâsıl ider ma'nâya" (102-B334) (Zihni-ni seni manaya ulaştıracak olan imlaya da yormalısın.)

"Olıcak habı u haṭâ imlâda /Hüsni-i haṭdan ne çıkar ma'nâda" (102-B337) (İmlada bozukluk ve hata varsa yazının güzel olmasının manaya ne faydası olur?)

Tavla ve Satranç:

Şair, tavla ve satrancın insanı oyaladığını, eğlenceye yönelttiğini, bu iki oyunun gölge ve hayalden ibaret olduğunu ifade etmektedir. Tavlaya yönelenlerin kişisel yaşamlarında ve aile hayatlarında sıkıntılar olabileceğini, bu yüzden uzak durulması gerektiğini oğluna nasihat etmektedir:

"Lu'b u lehv ile çü dünyâ meşhûn /İstemez 'âkıl olan ğayrı oyun" (104-B343) (Dünya zaten oyun ve eğlenceyle doludur. Akıllı olan, başka oyun istemez.)

"Cümle bâzçesidir zıll u hayâl /Gülecek işleri bî-aşl u meal" (104-B345) (Bütün oyuncuğu gölge ve hayalden ibarettir. İşleri asılsız ve manasız gülünecek şeylerdir.)

"Nerde gördüm ise nerd ü şatranc /Mübtelâsında hüveydâ şad-renc" (104-B348) (Nerede tavla ve satranç gördüysem müptelasında yüzlerce sıkıntı gördüm.)

"Zârdır kârı olur mı dil-şâd /Kalmada mühre be-şeşdir nerrâd" (104-B349) (İşi zara bağlı olanlar mutlu olur mu? Elde sadece mühür kalsa da tavla oynayan yine de şeş atmaya çalışır.)

2.2.2. Dinî İlimler

Bu başlık altında Sünbülzâde Vehbî'nin eserindeki dinî ilimler örneklerle ele alınacaktır.

Tasavvuf İlmî:

Sünbülzade Vehbî, tasavvuf ilminin insanı yücelten bir ilim olduğunu bu yüzden oğluna tasavvuf ilmiyle uğraşmasının faydalı olacağını nasihat etmektedir. Tasavvufla uğraşanların gönüllerinin derin denizler gibi olduğunu anlatmaktadır. Tasavvufun insanı maddi, manevi temizleyeceğini, bu ilimle uğraşan kişilerin hâl ehli kişiler olduğunu ifade etmektedir.

“*Oğusañ ‘ilm-i taşavvuf ne zarar /Pāk bil taşfiye-i bâtın ider*” (76-B197) (Tasavvuf ilmini okusan ne zararı var? Gönül rahatlığıyla bil ki iç dünyanı temizler.)

“*Çün odur ‘ilm-i şerîf-i ebrâr /Genc-i esrâr-ı haqâyık-âsâr*” (76-B198) (Çünkü o, iyilerin mübarek ilmidir. Hakikatlerin gizli hazinesine nişanedir.)

“*Kavm-i şüfiyyedir ehl-i tahkîk /Dil-i şâfleri deryâ-yı ‘amîk*” (76-B199) (Gerçeği bulanlar, tasavvuf ehli olanlardır. Onların saf gönülleri derin denizler gibidir.)

“*Vardır ol zümrede çok şâhib-hâl /Vâsıl-ı rütbe-i a’lâ-yı kemâl*” (78-B200) (O zümrede olgunluğun en yüksek derecelerine ulaşmış hâl ehli kişiler çoktur.)

Ferâset / Kıyâfet İlmî:

Şair, firâset ilminin hoş bir ilim olduğunu anlatmaktadır. Firâset ilmi, insanın fizikî ve uzvî özelliklerinden hareketle huy ve karakterinin bilinmesinden, tabiattaki birtakım belirtilerden hareketle yağmur, fırtına vb. olaylardan bahseden bir ilimdir. Birçok dalı olup tecrübe ve rûhî arınmayla elde edildiği söylenir.²⁶ Firâset ilminde, insanın dış görünüşünde anlamların gizli olduğu ve insanların dış görünüşlerinin incelendiğinde Allah’ın en güzel şekilde yarattığı bu gizli özelliklerinin anlaşılabilmesi ifade edilmektedir. Onda uygunsuz olan şeylerin çok nadir görüldüğünden de bahsedilmektedir:

“*Fenn-i ra’nâ-yı ferâset ne güzel /Bilesin hâl-i kıyâfet ne güzel*” (90-B269) (Hoş bir ilim olan feraset ne güzeldir. İnsanın dış görünüşünün de anlamlar taşıdığını bilmelisin.)

“*Şüret-i âdemi ol Rabb-i kerîm /Kıldı zibende-i hüsn-i takvîm*” (90-B270) (O yüce Allah, insanın dış görünümünü yaratılmışların en güzeli şeklinde yarattı.)

“*Pek büyük nüsha-i kübrâ-yı vücûd /Okunur anda ma’ân-i şühûd*” (90-B271) (Varlığın en büyük sureti durumunda olan insanda varlığın yaratılışındaki manalar görünür.)

26 Süleyman Çaldak, “Taşköprülüzâde’nin Mevzû’âtı’l- Ulûm’undaki İlimler Tasnîfi Üzerine.”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 15/2 (2005), 115-146.

"*Aña dikkatle olunsa im 'ân /Bilinür hâl-i hafıyy-i insân*" (90-B272) (Ona dikkatle bakıp inceden inceye araştırılsa insanın gizlilikleri bilinir.)

"*Hayli itkân idecek ma 'nâdır /Görmüşüz anda tehallüf nâdır*" (90-B274) (Fesette birçok sağlam mana vardır. Onda uygunsuzluğu nadir gördük.)

Edebiyat, Tarih ve Siyer İlimi:

Şair, bu ilimlerin okunması faydalı olan ilimlerden olduğunu söylemektedir. Bu ilimleri bilmeyen insanları da *gaflette olan cahiller* olarak tanımlamaktadır:

"*Edebiyât ile târih ü siyer /Sîret-i ehl-i edebdir yek-ser*" (90-B275) (Edebiyat, tarih ve siyer, baştan başa edepli kişilerin iç dünyalarını yansıtır.)

"*Anlar ile niçe ma .nâ bilinür /Dehriñ aḥvâli ne ra 'nâ bilinür*" (92-B276) (Bu ilimlerle nice manalar öğrenilir, dünyanın hâli çok güzel anlaşılır.)

"*Bilmeyen bunları pek ğâfil olur / 'İlmi var ise daḥi câhil olur*" (92-B277) (Bunları bilmeyenler ne kadar ilim sahibi olsalar da gaflet içinde olan cahillerdir.)

"*İntisâb eyleyegör târihe /Ki sezâ olmayasın tevbîhe*" (92-B279) (Tarih ilmini öğren ki azarlanmaya layık oluyasın.)

Şiir İlimi:

Şair Vehbî, şiiri marifetlerin en güzeli olarak nitelemiştir. Buna bağlı olarak oğlunun da şair olmasını istemektedir. Büyük ve usta şairin nasıl olması gerektiğine dair de yönlendirmelerde bulunmaktadır:

"*Şi'r ü inşâ hüneriñ a'lâsı /Ya'ni her ma.rifetiñ ra'nâsı*" (94-B296) (Şiir ve nesir/inşâ, hünerlerin en yücesi, yani marifetlerin en güzelidir.)

"*Şu'arâ tâli'idir sehmü'l-ğayb /Şi're ta'n eylemedir ğāyet 'ayb*" (94-B297) (Şairlerin talihi gaptan gelen oklar gibidir, şiiri ayıplamak büyük bir ayıptır.)

Muamma İlimi:

Bir edebiyat terimi olarak muamma; "şiirde remiz, ima veya işaret yoluyla dolaylı şekilde bir isme delâlet eden söz" diye tanımlanmaktadır.²⁷ Şair, şiir ilmini öğrenmesi için isteklerini ifade ederken muamma ilmini de öğrenmesini istemektedir. Gönül ehlinin zihnini açtığını, bu ilimle uğraşmanın az olduğundan babası olarak kendisinden öğrenerek eksiklerini tamamlamasını nasihat etmektedir. Muamma, Arap edebiyatında ortaya çıkmış, Fars kültürüne

27 M. A. Yekta Saraç, "Muamma", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2005), 30/322.

geçtikten sonra müstakıl bir ilim şeklinde ele alınıp kaideleri tespit edilmiştir. Bir kısım İran kaynaklarında ilk defa muamma söyleyenin Hz. Ali olduğu ileri sürülmüştür.²⁸

“*Ola hem ‘ilm-i mu’ammāda be-nām /Çıkara dāniş ü ‘irfān ile nām*” (96-B304) (Muamma ilminde de meşhur olmalı, bilgisiyle ve irfanıyla namlanmalıdır.)

“*Yokdur anıñ gibi bir fenn-i leziz /Zihnini ehl-i diliñ eyler teşhiz*” (96-B305) (Gönül ehlinin zihnini açan bundan daha hoş bir ilim yoktur.)

“*Pederiñden anı tahşil ideğör /Bil mezâyāsını tekmil ideğör*” (96-B308) (Bu ilmi babandan öğren, meziyetlerini bil, eksiklerini tamamla.)

3. ÂLİMİ ELE ALDIĞI BEYİTLER İLE ÂLİME BAKIŞI

İlim sahibi, bilgili kişilere “âlim” denmektedir. Âlim kelimesi Arapçada *bil-mek* anlamına gelen “*a-li-me*” kelimesinden türemiştir. İslâm dininde âlim; en başta Kur’ân-ı Kerîm olmak üzere Hz. Peygamber’in hadislerine ve sünnetine, İslâmî ilimlere hâkim olan kişilere denir. Özellikle İslâm toplumlarında İslâmî ilim bilgisine sahip âlimlerin olması gerekir. Hatta bu ilimlere belli bir düzeyde sahip olup bunların dışında pozitif ilimler olarak isimlendirilen kimya, fizik, matematik, astronomi gibi ilimlerle de ilgili olmalıdır. İslâm toplumlarında âlimlerin birçok görevi vardır. Bu görevlerden en önemlisi iyiliği tavsiye edip kötü olan şeylerden uzaklaştırmak, insanlara fiil ve sözleriyle yol gösterici olmaktır. Kur’ân-ı Kerim’de “*...Allah’ın kulları arasında ondan en çok korkan âlimlerdir.*”²⁹, “*Bilmiyorsanız ilim erbabına sorunuz.*”³⁰ ayetlerinde olduğu gibi birçok yerde âlimlere verilen değer vurgulanmaktadır. “Ulema” ve “şuara” ailesinden gelen Sünbülzade Vehbî de ilim ve âlimleri özellikle önemsemektedir.

“*‘İlm ü ‘irfān sebab-i rif’atdır / ‘Âlim olmağ ne büyük devletdir.*” (46-B44) (İlim ve irfan, büyük rütbelere yükselme sebebidir. Âlim olmak büyük bir devlettir)

Vehbî’nin âlim olmayı devletle aynı cümle içinde kullanması da özellikle önemlidir. Çünkü devlet, güçtür.³¹ Öğrenme, zorlu bir süreçtir ve devlet gibi adım adım büyüyen bir olgudur. Âlim olmak da sonuç olarak güce ulaşmaktır.

28 Saraç, “Muamma”, 30/322.

29 *el-Fâtır* 35/28.

30 *en-Nahl* 16/43.

31 Ahmet Davutoğlu, “Devlet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/235.

Ayrıca doğru ilim, kendisiyle amel eden kişiyi saadete götürür; bu tür ilimlerle iştigal etmek insan için bir talihtir:

Şair, ilmin âlim olarak ilk insan Hz. Âdem'i yüceltmesini meleklerin bile nut-kunun tutulmasıyla ifade ederek açıklamıştır:³²

"İlmin izhâr idince Âdem/Oldı bi'l-cümle melâ'ik mülzem" (46-B45) (Hz. Âdemin ilmi karşısında bütün melekler suskunlaştı.)

Aşağıdaki beyitlerde şair, "Âlimler, peygamberlerin varisleridir." mealindeki hadise³³ işaret ederek âlimlerin önemini vurgulamıştır. Bu konuda benzer hadislerde de âlimlerin üstünlüğü konusu üzerinde durulmuştur. Konuyla alakalı bazı hadisler şunlardır: "Âlimin abide nispetle değeri, ashabımdan derece bakımından en küçüğü üzerine olan faziletim gibidir."³⁴ Görüldüğü gibi Hazret-i Muhammed (s.a.v.); ilmi, peygamberlik derecesine yükseltmiş, ilimsiz ibadetin olamayacağını, bilgidен soyulmuş amelin kıymetinin az olacağını aktarmıştır.³⁵ "Âlim olan mümin, ibadet eden müminden yetmiş derece üstündür."³⁶

"Enbiyâ vârisi olmuş 'ulemâ/Añla kim bu ne verâset ne ğınâ" (46-B46) (Âlimler, peygamberlerin mirasçısı sayılmıştır. Bunun ne büyük bir veraset ne büyük bir zenginlik olduğunu anla.)

İlim maddiyatla eş değer değildir. Dolayısıyla maddi olan hiçbir şeyle kıyas edilemez. Şair, bu kıyasın insanı aldanışa yönelteceğini bu şekilde ifade etmektedir:

"Mâl ile 'ilmi müsâvî şanma/Mâla râğbetle varup aldanma" (46-B47) (Malla ilmi eşit sanma. Mala râğbet ederek aldanma.)

Şair, ilmi âlimde kalıcı olarak görmekte ve başlarına bir musibet gelse de sermayesi ilim olanın darda kalmayacağını ifade etmektedir:

"'Ulemâ çekse de farzâ hüsrân / 'İlm sermâyesi bulmaz nokşân" (46-B51) (Farz edelim ki âlimler zarara uğradı. Onların sermayesi ilim olduğu için eksiklik hissetmezler.)

32 el-Bakara 2/31.

33 Diyanet İşleri Başkanlığı, "Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü Vaaz Hizmetleri", erişim: 3 Mart 2025, <https://www2.diyaret.gov.tr/DinHizmetleriGenelMudurlugu/VaazHizmetleri/%C4%B0slam%C4%B1n%C4%B0lme%C4%B0Verdi%C4%B0Fi%C3%96nem-I.pdf>

34 Diyanet İşleri Başkanlığı, "Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü Vaaz Hizmetleri"

35 İmam Gazali, İhyau 'Ulumi'd-Din Tercümesi (İstanbul: Bedir Yayınevi), 1/20.

36 İmam Gazali, İhyau 'Ulumi'd-Din Tercümesi, 1/21.

Şaire göre âlim, iki dünyada da gerçek mutluluğa ulaşan kişidir. Âlim kişi ilmiyle kalıcılığa ulaşmaktadır. İlim, kişiyle birlikte gitmekte, maddi varlık ise dünyada kalmaktadır:

“*Dār-ı ʔukbāya berāberce gider /Hem cihānda birağur niçe eser*” (48-B56) (Âlim, hem öbür dünyaya ilmiyle elde ettiği güzel amellerle gider hem bu dünyada birçok eser bırakır.)

“*Ulemā hep işin altın eyler /Kimyāger cigerin hūn eyler*” (48-B59) (Âlimler bütün işlerini altın eylerken (yaptığı işler değer kazanırken) kimyager, ciğerini kan eyler.)

“*Ehl-i ‘ilme zer ü ziver ruḥ-ı zerd /Yüklenür māl eşegi şırtına derd*” (48-B60) (İlim ehline altın ve süs, sararmış bir yüz gibidir (İlim ehli için altın ve süsün kıymeti olmaz. Mal arayanlar ise eşek gibi sırtlarına dert yüklenirler.)

“*Hāceñe eyle be-ğāyet ta’zim /Haḳḳ-ı üstād aceb emr-i ‘azim*” (50-B66) (Hoca hakkı önemli bir husustur, bu sebeple hocana çok fazla saygı göster.)

“*Harf-i pür-nükte-i “men ‘allemeni” /Añladır kıldığını bende seni*” (50-B67) (İnce manalarla dolu “men allemeni” sözü, seni hocaya nasıl köle kıldığını (hocaya neden saygı göstermen gerektiğini) anlatır.)

“*Ḳayd-ı miḥnetden olur āzāde /Dā’imā ḳulluḳ iden üstāde*” (50-B68) (Hocasına bağlılıkta kusur etmeyen, her türlü sıkıntıdan kurtulur.)

“*Tālibe ḥayr- du’ā-yı üstād /Dü-cihānda sebeb-i neyl-i murād*” (50-B69) (Hocanın hayır duası, öğrencinin iki dünyada da muradına nail olmasına vesile olur.)

“*Hāceye her kim iderse āzār/Görmedik oldığını ber-hūrdār*” (50-B70) (Hocaya saygısızlık edenlerin mesut olduğunu görmedik.)

Şair, ilim sahibi olanların ağırlanması, onlara karşı yaklaşımlar gibi birçok hususta oğluna öğütler vermektedir. Bunlara ayrı bir başlık altında değinmektedir.

“*Ehl-i ‘ilmi bulup eyle tevḳir /Tā ide ‘ilmiñi Allah tevḳir*” (138-B522) (İlim sahibini bulup ağırla ki Allah da senin ilmini yüceltsin.)

Şair, âlimlere hürmet etmenin önemi üzerinde durmaktadır. Gerekirse âlimlerin ayaklarına kapanıp yüz sürmekten çekinmemesini oğluna öğütlemektedir:

“*Yüz sürüp ayağına ikrām it /Celb-i daḳvātı içün iḳdām it*” (138-B523) (Ayağına yüz sürüp hürmet et/ ikramda bulun, duasını almak için gayret et.)

Şaire göre giyim ve kuşam, insanı yücelten belli makamlara ulaştıran şeyler

değildir; insanı esas yücelten, ilim sahibi olmasıdır.

"Kürküne börküne bakma aşlā / 'Örf ü zarf âdemi itmez 'ulemā" (138-B524)
(Asla kişinin kürküne, börküne bakma; kavuk ve kıyafet, insanı âlim yapmaz.)

"Hāk içinde dürr ü gevher bulunur /Kepenekde didiler er bulunur" (138-B526)
(Toprak içinde inci ve mücevher; çoban kıyafetinin içinde ise er bulunur dediler.)

Niçe bol yeñli mufahham gördük /Meclis-i bahde müfham gördük (138-B527)
(Söz meclisinde nice bol yenli elbise giymiş itibar sahibi kişilerin susturulduğunu (konuşamaz olduğunu) gördük.)

Şair, âlim gibi görünen cahil insanlardan da yakınmaktadır. Onların göstermelik hocalıklarından dolayı gördükleri saygıdan bile başlarının belaya gireceğini ifade etmektedir ve gerçek ilimden bahsedilmeye başlandığı zaman gerçeğin ortaya çıktığından, âlimliklerinin görüntüden ibaret olduğundan bahsetmektedir.

"Öyle çok koca kavuklu cühelā /Başına şardı ta'zimle bela" (138-B528) (Öyle koca kavuklu birçok cahil, hak etmedikleri hâlde başlarına sarık hükmünde olan belayı tazimle sardıkları görülmektedir)

"Görinür hayli 'acbü'l-heykel /Mebhas-i 'ilmi açınca başı kel" (138-B529)
(Acayip bir heykel gibi görünenlerin ilim bahsi açılınca başlarının keli ortaya çıkar.)

Şair, âlimlerin tevazusuna vurgu yapmaktadır. Kendilerini fakir olarak adlandırsalar da ilimlerinden dolayı onlara hürmet gösterilir:

"Naş-ı imzâlarıdır gerçi fakir/Yine ammā olunurlar tevkir" (190-B783)
(Gerçi imzalarını "fakir" diye yazsalar da kendilerine saygı duyulur, hürmet görürler.)

"İlme ta'zim ile Âl-i 'Osmān/Anlarıñ cānına çün virdi amān" (190-B784)
(Osmanlı Devleti ilme saygı göstererek onları (âlimleri) emniyet altına aldı.)

Şair, yaşadığı dönemde devletin âlime gösterdiği önemi ve yaklaşımı şu şekilde vurgulamıştır:

"Müşil-i rāhat olur nev- 'ummā/Kaldı devletde tarîk-i 'ulemā" (190-B782)
(Devlette bir dereceye kadar rahata ulaşılabilen tek meslek ulema mesleği kaldı.)

"Pirlikde bulur ammā devlet/Lahde varıncayadekdir rāhat" (190-B785) (Ulema, ancak yaşlılıkta devlete (zenginlik) ulaşır; mezara girmeye yakın rahat eder.)

Şair, âlimliğin önemini yitirmeye başladığını vurgulamaktadır. Âlimlerin sayısının artmasından ve niteliğinin azalmasından şikâyet etmekte ve bu durumun âlimlerin toplumda itibarsızlaşmalarına neden olduğundan bahsetmektedir:

“Keşreti mâni’ olup ‘izzetin

Sebeb oldu çoğunun zilletine” (190-B789)

(Hocaların çoğalması, değer kaybına ve birçoğunun hor görülmesine sebep oldu).

“Hâcegânlık dimiş evvel Nâbi

Şimdi sedd eylediler ol babı” (190-B788)

(Nâbî, önceleri hocalık mesleğinin her mesleğin önünde olduğunu söylemişse de şimdi o kapıyı kapadılar.)

SONUÇ

Bilgi tarih boyunca kıymetli olmuş ve onu elde edenler güçlü görülmüştür. İslâm toplumlarında Kur’ân’ın ilk indirilen ayetinin “oku” olması, Hz. Peygamber’in ilmi ve âlimi aziz tutması neticesinde ilme ve âlime daha özel bir önem atfedildiği görülmektedir. Suffa ashabıyla başlayan bu tutum, İslâm dünyasında çok boyutlu olarak bir tarafta medreseler, diğer tarafta tekke ve zaviyelerle gelişmiş ve bu kurumların işlerliği devam ettiği sürece hem yetişkinlere hem çocuklara ciddi eğitimler verilmiştir.

Osmanlı Devleti’nde de kuruluşundan itibaren önce devleti yönetecek şehzadelerin eğitimi olmak üzere ilim tahsili konusunda son derece titiz davranılmıştır. 18. yüzyıla gelindiğinde devlette çeşitli sıkıntılar, toplumda ise kısmi bir yozlaşma görülse de bu dönemde yetişmiş, eser vermiş şairlere bakıldığında ilmin ve âlimin kıymetinin devam ettiği müşahade edilmiştir. Bu asırda yaşamış önemli şahsiyetlerin kaleme aldıkları eserlerinde verdikleri öğütler, görüşlerini ortaya koyması bakımından büyük önem arz etmektedir. Bu konuda dikkat çeken âlim ve şairlerden biri de Sünbülzâde Vehbî Efendi’dir. Vehbî’ye göre ilim, her şeyin üstündedir ve insanı yücelten en önemli vasıttır. Eserinde dinî ilimlerin yanı sıra tıp, mantık, tasavvuf, edebiyat, tarih gibi farklı alanlardaki ilimlerin de öğrenilmesi gerektiğini belirtir. Ancak Vehbî, faydasız ve batıl olarak gördüğü simya, tılsım gibi ilimlerden uzak durulması gerektiğini de öğütler. Bu yaklaşımıyla Vehbî’nin, aklî ve naklî ilimler arasında bir denge kurmaya çalıştığını ve fayda odaklı bir ilim anlayışına sahip olduğunu söyleyebiliriz. Vehbî, âlimlere büyük bir saygı duymaktadır ve onları toplumun önderleri olarak görmektedir. Eserinde âlimlerin sahip olması gereken özellikleri sıralamakta ve onların dürüst, ahlaklı ve bilgi sahibi kişiler

olmaları gerektiğini vurgulamaktadır. Âlimlerin ilimlerini başkalarına aktarmaları ve topluma faydalı olmaları gerektiğini de belirtmektedir. Bu yönüyle Vehbî, âlimlere önemli bir sorumluluk yüklemekte ve onların toplumsal rolünü ön plana çıkarmaktadır. Sünbülzâde Vehbî'nin Lütfiyye'sinde ilim ve alimlere yapılan vurgu, eserin temel temalarından biridir. Vehbî'nin ilim anlayışı, dönemin genel eğilimlerini yansıtmakla birlikte, kendi özgün bakış açısını da içermektedir. Eser, ilmin insan hayatındaki önemini ve alimlerin toplumsal sorumluluğunu vurgulaması açısından günümüzde de değerini korumaktadır. Lütfiyye, sadece bir nasihatnâme olmanın ötesinde, 18. yüzyıl Osmanlı toplumunun ilim ve eğitim anlayışına ışık tutan önemli bir kaynak olarak değerlendirilmektedir.

Sünbülzâde Vehbî, "*Lütfiyye-i Vehbî*" isimli eserinde özellikle âlim ve ilim üzerine oğluna pek çok nasihat vermiştir. Sünbülzâde Vehbî, oğluna öğüt verirken asrın düşünce ve ilim dünyasına tanıklık etmiş ve döneminde yaşananların renkli, fakat çoğu zaman da olumsuz tablolarını gözler önüne sermiştir. Bu açıdan eser, aynı zamanda bir dönem eleştirisi olarak da değerlendirilebilir. Sünbülzâde Vehbî, eserinde, yaşadığı dönemdeki ortama dayanarak çocuk eğitimi hususunda da görüşlerini ve tavsiyelerini kaleme almıştır. Eser, bu yönüyle de son derece kıymetli ve kullanışlıdır. Sonuç olarak, Lütfiyye-i Vehbî, ilim ve alimi bir arada ele alarak, İslam düşüncesinde önemli bir yere sahip olan bilgi ve erdem ilişkisini gözler önüne sermektedir. Vehbî'nin ilim anlayışı, günümüzde de bireylerin kendilerini geliştirmeleri ve topluma faydalı olmaları için önemli bir rehber niteliğindedir.

EK BEYAN / DECLARATION

Makalenin tüm süreçlerinde İLSAM'ın araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hareket edilmiştir.

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

In all processes of the article, İLSAM's research and publication ethics principles were followed.

There is no potential conflict of interest in this study.

The author declared that this study has received no financial support.

The authors contributed equally to the study.

KAYNAKÇA

Akün, Ömer Faruk. “Sünbül-zâde Vehbî”, *İslam Ansiklopedisi*. 11/240. Eskişehir: MEB, 1997.

Alıcı Tanıdır, Gülcan. *Lütfiyye-i Vehbî Çeviri Yazı-Günümüz Türkçesi-Tıpkı-basım* (Kahramanmaraş: UKDE, 2011), 19.

Bektaş, Ekrem- Alp, Gökhan. “Sünbül-zâde Vehbî’nin Lütfiyye’sine Göre Model İnsan”, *Uluslararası İslam ve Model İnsan Sempozyumu*, (Kahramanmaraş,2018), 2/154.

Beyzadeoğlu,Süreyya Ali. “Kahramanmaraş’ın Sultanü’sşuarası Sünbülzâde Vehbî ve Lutfiyyesi”, 1. Kahramanmaraş Sempozyumu, (Kahramanmaraş, 2004), 1/103.

Beyzadeoğlu,Süreyya Ali. *Sümbülzade Vehbî* (İstanbul: Cihan Neşriyat, 1996), 13.

Davutoğlu, Ahmet. “Devlet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/235.

Dikici, Recep. “I. Kahramanmaraş Sempozyumu”, *Türkiye Kütüphanelerinde Yazma ve Matbu Eserleri Olan Kahramanmaraşlı Âlim, Edip ve Şairler* (Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Belediyesi, 2005), 1/41.

Diyanet İşleri Başkanlığı, “Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü Vaaz Hizmetleri”, erişim:3Mart2025, <https://www2.diyanet.gov.tr/DinHizmetleriGenelMudurlugu/VaazHizmetleri/%C4%B0slam'%C4%B1n%20%C4%B0lme%20Verdi%C4%9Fi%20%C3%96nem-I.pdf>

Gibb, Elias John Wilkinson. *Osmanlı Şiir Tarihi* (Ankara: Akçağ, 1999), 3-5/440.

Görkaş, İrfan. “‘Şiiri Bilime Uygulamak’ Yahut Sünbülzade Vehbî’nin Hikmet Anlayışı ve İlimlere Bakışı”, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 52 (2014), 325.

İmam Gazali, İhyau ’Ulumi’d-Din Tercümesi (İstanbul: Bedir Yayınevi), 1/20.

Kur’ân-ı Kerîm Meâli.çev. Halil Altuntaş -Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 2009.

Kuru,Selim Sırrı. “Sünbülzâde Vehbî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/140-141.

Kut,Turgut. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul:TDV Yayınları,2010) 6/389.

Saraç, Mehmet Ali Yekta "Muamma", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2005), 30/322.